

Het electorale succes van het euroscepticisme

André Krouwel, Yordan Kutiyski, Nathalie Brack en Wouter Wolfs

Inleiding

Steven Van Hecke (KU Leuven)

Het succes van eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen van mei 2014 was voorspeld. De ochtend na de stembusslag haalde het alle krantenkoppen en sindsdien zijn de politieke kaarten in de Europese arena en een aantal lidstaten grondig geschud. Maar het laatste woord over dit electorale succes is nog niet geschreven, integendeel. Veel vragen blijven onbeantwoord. Zoals: Is het resultaat een accident de parcours (voor de traditionele partijen) of onderdeel van een meer stabiele, langetermijnevolutie? In welke mate verschilt euroscepticisme van land tot land? En wat is het effect van deze overwinning op de positie van eurosceptici in het Europees Parlement?

Het symposium laat verschillende experts aan het woord die elk vanuit hun wetenschappelijke en maatschappelijke interesse hun licht laten schijnen over het succes van eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen. Eerst steken André Krouwel (VU Amsterdam) en Yordan Kutiyski (Kieskompas en VU Amsterdam) van wal met een analyse die vertrekt vanuit de vaststelling dat euroscepticisme een bedreiging is voor de machtspositie van de traditionele partijen. Daarna wordt gefocust op Nederland op basis van originele empirische data. Nathalie Brack (ULB en

Oxford University) gaat veeleer kwalitatief te werk bij de bespreking van het succes van het *Front National* (FN) in Frankrijk en de positie van de partij in het Europees Parlement. Tot slot zoomt Wouter Wolfs (KU Leuven) in op een aantal andere EU-lidstaten met succesrijke eurosceptische partijen. De directe impact op de samenstelling van de fracties in het Europees Parlement is duidelijk; het effect op de werking van het Parlement en het duurzame karakter van deze overwinningen is dat veel minder.

Euroscepticisme en het verval van de gevestigde partijen

André Krouwel en Yordan Kutiyski
(VU Amsterdam en Kieskompas)

Hoewel de Europese verkiezingen in 2014 niet tot grote verschuivingen in de machtsverhoudingen in het Europees Parlement leidden, verloren alle drie de grote partijfamilies – de christendemocratische Europese Volkspartij (EVP), de liberale Partij van de Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (ALDE) en de sociaaldemocratische Partij van de Europese Sociaaldemocraten (PES) – aan steun en hielden een kleiner aantal zetels over. De EVP bleef de grootste politieke fractie, maar de aanhang

slonk van 36 procent van de stemmen in 2009 naar 29,4 procent in 2014 en zij raakte 53 zetels kwijt. De PES hoopte als grootste partijgroep uit deze verkiezingen te komen, maar verloor in vergelijking met het al tegevallende resultaat in 2009 (Hix & Marsh, 2011) en hield net iets meer dan 25 procent van de stemmen over. De grootste nederlaag werd echter geleden door de liberale ALDE, voorheen de derde grootste fractie in het Europees Parlement. ALDE daalde van 11,2 procent naar 8,9 procent van de stemmen, wat een verlies van 16 zetels betekende. De liberalen werden voorbijgestoken door de eurosceptische partijgroep Europese Conservatieven en Hervormers (ECR), die nu de derde grootste fractie is geworden. De Groenen/Europese Vrije Alliantie verloren, net als in 2009, terrein. De fractie verloor 7 zetels en kwam uit op 50 zetels. Kortom, alle pro-Europese partijgroepen verloren aan electorale steun, terwijl de eurosceptische partijen juist meer aanhang kregen. De eurosceptische linkse partijgroep Europees Unitair Links/Noords Groen Links (GUE/NGL) zag de steun groeien van 4,8 tot 6,9 procent en het stem-aandeel van het eurosceptische rechtse Europa van Vrijheid en Directe Democratie (EFDD) steeg van 4,3 tot 6,4 procent.

De aanhang van populistische anti-immigratiepartijen zoals Front National (FN) in Frankrijk en de UK Independence Party (UKIP) in Groot-Brittannië groeide, en ook Alternative für Deutschland (AfD) maakte een indrukwekkend Europees debuut. Radicaallinkse partijen verbeterden eveneens hun positie: de antibezuinigingscoalitie van Radicaal-Links (SYRIZA) in Griekenland, Podemos in Spanje en de Vijfsterrenbeweging (Movimento 5 Stelle)

in Italië wonnen terrein, terwijl in Nederland de Socialistische Partij (SP) voor het eerst in de geschiedenis meer stemmen kreeg dan de Partij van de Arbeid (PvdA). Zowel linkse als rechtse 'protestpartijen' politiseerden het ongenoegen, waarbij radicaallinks zich vooral verzette tegen het bezuinigingsbeleid en de afbraak van de verzorgingsstaat, en radicaalrechts zich verzette tegen het immigratiebeleid en verdere Europese integratie (Krouwel, 2012; March, 2008; Norris, 2005).

Natuurlijk werden deze electorale verschuivingen ook deels veroorzaakt door de lage opkomst, waarbij 'gepassioneerde minderheden' oververtegenwoordigd waren onder diegenen die wel gingen stemmen. Dit verklaart waarom een extreem pro-Europese partij als D66 in Nederland de verkiezingen kon winnen. Daarnaast zijn kiezers in 'tweedeordeverkiezingen' eerder geneigd om radicale posities in te nemen, waarbij tactische overwegingen zoals regeringssamenstelling of de richting van nationaal beleid geen rol spelen (Ferrara & Weishaupt, 2004; Marsh, 1998; Reif, 1984; van der Eijk & van Egmond, 1996;). Ondanks de toegenomen populariteit van eurosceptisch links en rechts traden er geen grote aardverschuivingen op, ook al omdat deze partijen nauwelijks een samenhangende fractie in het Europees Parlement blijken te vormen.

Groeiende anti-Europese gevoelens over het gehele politieke spectrum

De slechte economische situatie wordt vaak gezien als verklaring voor het verlies van de gevestigde partijen, maar er bestaat

geen sterke correlatie tussen bijvoorbeeld werkloosheid en voorkeur voor populistisch rechts (Alfonso, 2014). Kiezers achten radicaalpopulistische partijen niet zeer bekwaam op het terrein van socio-economisch beleid en stabiele regeringsvorming. We moeten de winst van zowel populistisch rechts als populistisch links niet zo zeer zien als een mobilisatie van ‘verliezers van globalisering’, maar kunnen deze winst op de flanken van het politieke spectrum beter verklaren met de hoge mate van onzekerheid en ontevredenheid onder brede groepen kiezers die juist veel te verliezen hebben (Krouwel, 2012; Mudde, 2007). De aanhoudende wereldwijde economische crisis, de eurocrisis met de financiële reddingsoperaties en stringente bezuinigingsmaatregelen hebben de economische zekerheid van brede groepen Europeanen ondermijnd. Hierdoor is de politieke ontevredenheid over het proces van Europese eenwording nu uitgebreid naar het redelijk welvarende deel van de bevolking (Krouwel, 2012; Kselman & Niou, 2011; van der Brug, Fennema & Tillie, 2000). We zien dat de steun voor radicaalpopulistische partijen dwars door de sociale klassen loopt (Manin, 1997; Oesch, 2008). De steun voor radicale populistische partijen wordt vooral gedreven door ontevredenheid met het functioneren van het politiek systeem, niet door sociale positie of inkomen (Mayer & Perrineau, 1990; Oesch, 2008; Perrineau, 2011; Startin & Krouwel, 2013; van Kessel, 2011). Dat diepgevoelde ongenoegen maakt het voor de kiezers onmogelijk om een sterke binding te ontwikkelen met één politieke partij, waardoor we ook sterke fluctuaties zien in de steun voor de rechtse en linkse anti-establishmentpartijen (Krouwel, 2012).

De toenemende onvrede bij Europese kiezers bleek al uit een Gallup-onderzoek een jaar voor de verkiezingen. In de zes onderzochte landen waren maar weinig burgers te vinden die vonden dat het de goede kant opgaat met de EU. Vooral in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk was een ruime meerderheid, respectievelijk 56 en 62 procent, van de kiezers ontevreden. De winst van anti-EU-partijen in deze landen komt dan ook niet als een verrassing. Er lijkt sinds de jaren 90 een versnelling op te treden in de ontevredenheid. De referenda over de Europese ‘Grondwet’ hebben hierbij als katalysator gewerkt en ze hebben anti-integratiepartijen een uitgelezen kans gegeven hun anti-Europese standpunten onder de aandacht van de kiezers te brengen (Startin & Krouwel, 2013). Ondanks het groeiende anti-Europese gevoel over het hele politieke spectrum blijft de gevestigde politieke elite voornamelijk pro-Europees (De Vries & Edwards, 2009) en heeft zij moeite kiezers te overtuigen pro-Europees te stemmen. Het verschil in ‘Euro-enthousiasme’ tussen massa en elite neemt toe en leidt tot een ernstig legitimiteitsprobleem voor de EU. Met het verergeren van de economische en financiële crisis, de sterke stijging van de (jeugd)werkloosheid en de enorme bezuinigingsoperaties in veel Europese lidstaten worden kwesties rond de EU en de euro steeds relevanter tijdens nationale verkiezingen. Er is een politieke waterscheiding ontstaan tussen diegenen die denken dat de crisis moet worden aangepakt door een versterking van de supranationale instellingen en diegenen die een terugkeer naar sterkere nationale soevereine staten voorstaan.

*Euroscepticisme in Nederland:
het verband met partijvoorkeur
en politieke oriëntatie*

Mede door het open politieke systeem hebben radicale politieke partijen op alle flanken van het politieke spectrum aan kracht gewonnen (Krouwel & Lucardie, 2008). De positie van de middenpartijen is verzwakt door polarisatie van de moreel-culturele dimensie door anti-establishmentpolitici als Pim Fortuyn en Geert Wilders. Nederland is diep verdeeld geraakt over issues met betrekking tot immigratie, integratie van (moslim)minderheden en Europese integratie. In de parlementsverkiezingen van 2012 voerde Wilders' PVV campagne voor eenzijdige Nederlandse uittreding uit zowel de eurozone als de EU. Eurokritische en regelrechte anti-EU-partijen – PVV, SP, ChristenUnie en SGP – behaalden gezamenlijk 2,3 miljoen stemmen, een kwart van de Nederlandse kiezers. Partijen zijn Eurokritisch wanneer ze grote bezwaren hebben tegen bepaalde aspecten van het proces van Europese integratie, maar niet onmiddellijk de EU of de eurozone willen verlaten zoals de 'echte' anti-EU-partijen (voor een meer uitgebreide beschrijving van verschillende attitudes ten aanzien van de EU, zie Abts & Krouwel, 2007).

De Europese parlementsverkiezingen betekenden een verzwakking van de reguliere pro-Europese partijen, ondanks de grote winst van het pro-Europese D66 dat met 15,5 procent voor het eerst in de Nederlandse politieke geschiedenis de grootste partij werd. Het CDA, een van de oprichters van de EU, verloor een kwart van zijn electoraat ten opzichte van 2009 en kwam uit op 15,2 procent van de stem-

men. Alleen door de lijstcombinatie met de fundamentalistische en anti-Europese combinatie van CU/SGP bleef het CDA in zetelaantal groter dan D66. Beide regeringspartijen – PvdA en VVD – bleven weliswaar stabiel in zetelaantal, maar de VVD verbeterde slechts marginaal het vernietigende resultaat van 2009 en de PvdA verloor nog eens 3 procent ten opzichte van het dramatische verlies van vijf jaar geleden. Voor het eerst in de naoorlogse periode kregen de sociaaldemocraten minder stemmen dan hun radicaallinke Europakritische concurrent, de SP. Wederom verhulde een lijstverbinding – van PvdA met GroenLinks – de nederlaag. Het pro-Europese GroenLinks verloor 1,9 procent en eindigde met 7 procent van de stemmen op 2 zetels.

Opvallend was het verlies van de hardnekkig anti-Europese PVV. De partij verloor 4 procent ten opzichte van 2009 en kwam uit op 13,3 procent en raakte één zetel kwijt. Andere EU-kritische partijen – CU/SGP en de Partij voor de Dieren – zagen hun relatieve aanhang wel groeien. De Eurokritische PvdD veroverde een zetel en werd lid van GUE/NGL. Deels zijn deze verschuivingen het gevolg van trouwe kiezers aan de zijde van de orthodox christelijke partijen en de minder trouwe aanhang van Wilders. Gezamenlijk behaalden de anti-EU- en eurokritische partijen ruim 34 procent van de stemmen, hetgeen nog verhult dat het anti-Europese gevoel breder is dan alleen (radicaal)linke en (radicaal)rechtse kiezers. Ook onder de aanhang van de VVD en van de ouderenpartij 50Plus, die geen zetel behaalde, bestaat steeds meer ressentiment ten opzichte van het Europese integratieproces.

De relatie tussen partijvoorkeur, ideologische positie en EU-ressentiment

Eerder onderzoek toonde aan dat politiek links- en rechtsgeoriënteerden verschillen in de psychologische motieven, behoeften en emoties die ten grondslag liggen aan hun politieke ideologie en evaluatie van maatschappelijke en politieke instituties (Adorno *et al.*, 1950, Jost *et al.*, 2003). Hier richten we ons echter op de overeenkomsten die er tussen radicaallinks- en radicaalrechtsgeoriënteerden zijn in hun psychologische textuur en attitudes ten aanzien van Europese eenwording. Om de associatie te testen tussen de ideologische posities van kiezers en hun houding ten aanzien van Europese integratie, gebruiken we verschillende databronnen: de European Election Survey (EES) uit 2009 en twee datasets die we verzamelden via online stembulpen in 2009 (EUprofler) en 2014 (EUvox). In iedere survey werden een aantal items opgenomen die de houding van de respondent ten opzichte van de EU meten (zie figuren op pp. 390-391), die we vervolgens hebben gehercodeerd, zodat een lagere geaggregeerde score minder euroscepticisme betekent en een hogere score indiceert dat de persoon meer eurosceptisch is. We vroegen respondenten zich te plaatsen op een links-rechtsdimensie, die loopt van extreemlinks (score 1) naar extreemrechts (score 10).

Figuren 1 tot 3 ondersteunen de hypothese dat een meer extreme ideologische positie leidt tot meer euroscepticisme. We zien zowel in 2009 als in 2014 een kwadratisch effect, waarbij zowel extreem-

linkse als extreemrechtse respondenten hoger scoren op anti-EU-houdingen dan respondenten die zich meer in het centrum plaatsen. Daarnaast vinden we consistent dat (extreem)rechtse respondenten meer eurosceptisch zijn dan (extreem) linkse kiezers. Om deze bevindingen samen te vatten hebben een 'two-step'-hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd om te testen of dit curvilineaire (kwadratische) verband tussen ideologische posities en anti-EU-houdingen bestaat. Weer zien we dat respondenten die zichzelf meer extreem op de links-rechtsdimensie plaatsen ook een negatievere houding ten aanzien van de EU hebben dan politiek gematigde kiezers.

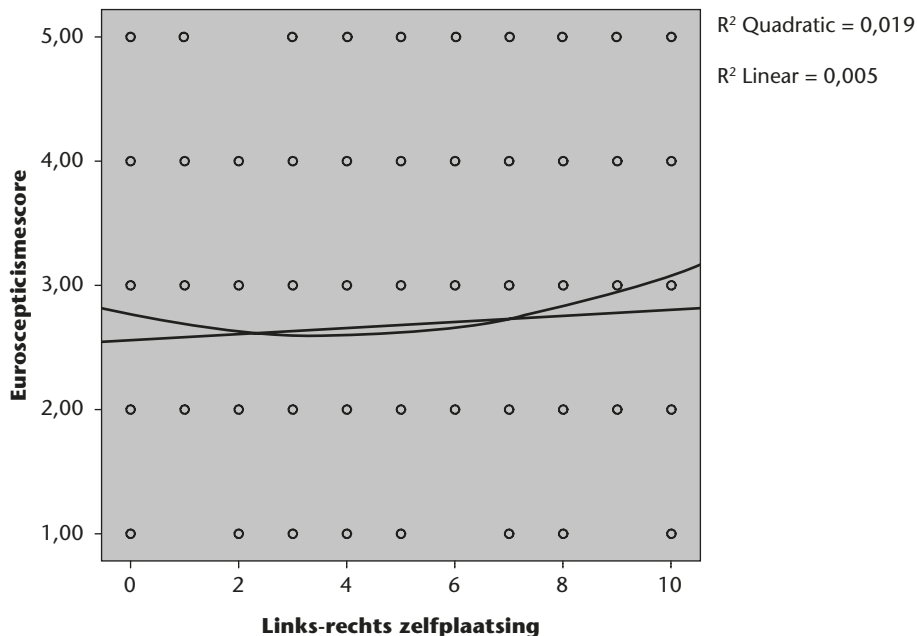
Hiermee wordt wederom het verband bevestigd tussen een meer radicale politieke oriëntatie en een negatieve houding ten aanzien van het proces van Europese eenwording.

Het Front National en de Europese verkiezingen van 2014

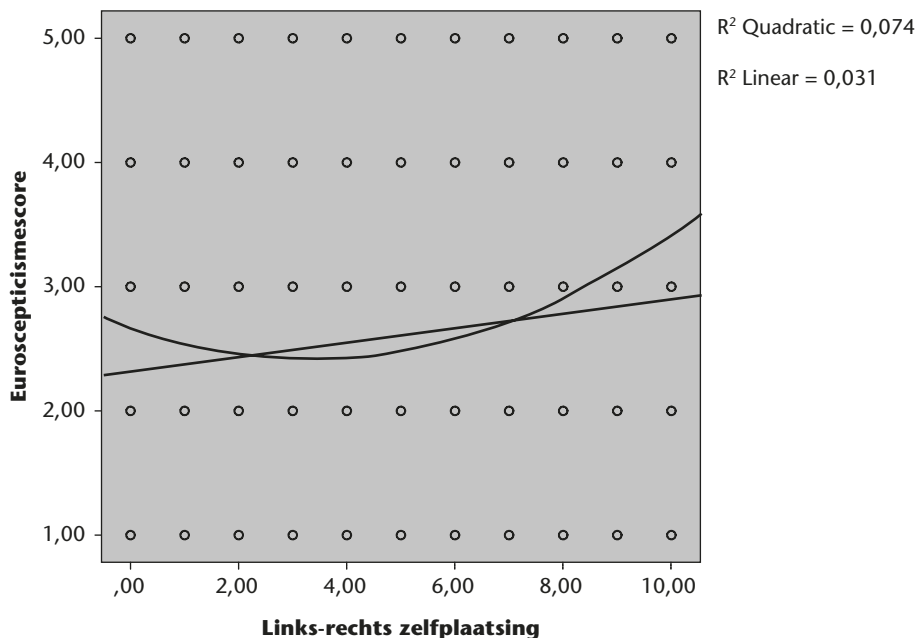
Nathalie Brack (ULB/Oxford University)¹

Overall in Europa is er een toename van euroscepticisme en een *mainstreaming* van anti-EU-retoriek waar te nemen. Dit is in het bijzonder het geval in Frankrijk, waar het *Front National* (FN) als één van die rechtspopulistische partijen in Europa erin geslaagd is uit te groeien tot een relevante politieke speler (Grabow & Hartleb, 2014). Tijdens de presidents- en parlementsverkiezingen in 2012 haalde de partij de beste resultaten ooit en bij de Eu-

HET ELECTORALE SUCCES VAN HET EUROSCEPTICISME

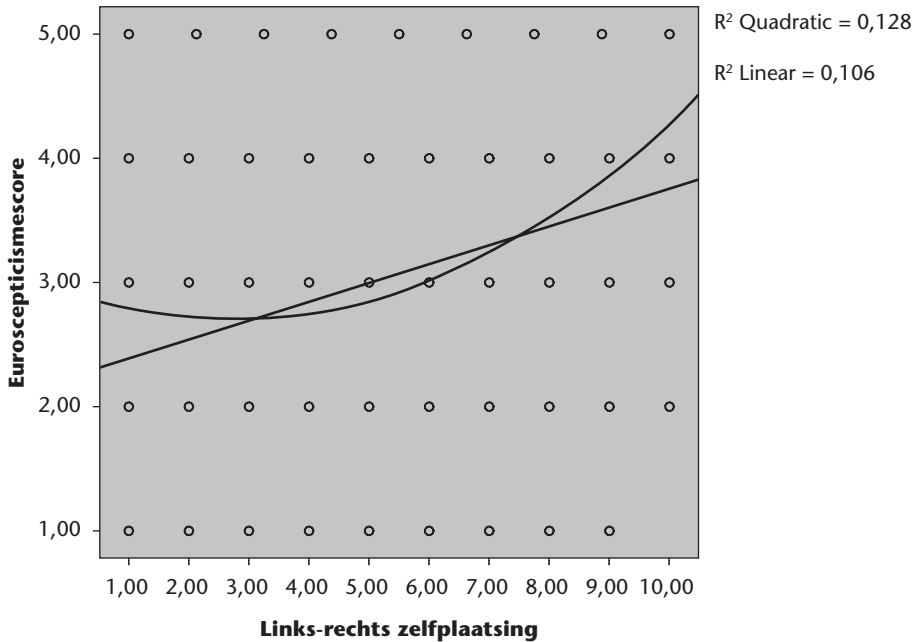

FIGUUR 1. Euroscepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EES, 2009).

FIGUUR 2. Euroscepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EUProfiler, 2009).

HET ELECTORALE SUCCES VAN HET EUROSCEPTICISME

FIGUUR 3. Euroscepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EUvox, 2014).

TABEL 1. Resultaten van hiërarchische regressieanalyses.

Afhankelijke variabele	Model	R	R ²	ΔR ²	ΔF	df	β
EES data							
Euroscepticisme	Lineair	0,076	0,005	0,005	4,77*	892	0,07*
	Kwadratisch	0,13	0,019	0,013	12,17***		0,40***
EUProfiler data							
Euroscepticisme	Lineair	0,176	0,031	0,031	104,99***	3305	0,14***
	Kwadratisch	0,271	0,074	0,043	152,68***		0,57***
EUvox data							
Euroscepticisme	Lineair	0,326	0,106	0,106	1379,89***	11619	0,33***
	Kwadratisch	0,358	0,128	0,22	294,99***		0,69***

Noot: ***p <.001 **p <.01 *p <.05.

Bron: EES, 2009, Euprofiler, 2009, Euvox, 2014.

ropese stembusgang in 2014 werd het FN de grootste partij van Frankrijk met bijna 25% van de stemmen en 24 verkozen parlementsleden.

Het electorale succes van het Front National

Marine Le Pen nam het voorzitterschap van de partij over in januari 2011 en sindsdien past ze een strategie van *rebranding* ('dedemonisering' en fatsoenering) toe. Door een vernieuwing van het personeel, verandering van stijl en aanpassing van het politieke discours, wil ze de partij stapsgewijs omvormen tot een respectabele republikeinse rechtse partij (Mayer, 2013; Shields, 2013). Enerzijds blijft de kern van het programma de dreigende globalisatie, de strijd tegen corrupte elites en de islam- en immigratieproblematiek, maar anderzijds komen onderwerpen als secularisme, republicanisme en de beschermende rol van de staat meer op de voorgrond. Deze strategie van *rebranding* betekent ook een minder provocerende retoriek en meer gematigde stijl, om als een meer professionele en 'normale' partij over te komen. Hoewel deze 'nieuwe' stijl niet 'helemaal nieuw' is (Mudde, 2014a), kon de partij haar electorale basis toch aanzienlijk uitbreiden en de grootste partij worden in mei 2014.

Tegelijkertijd heeft het succes van het FN veel te maken met een specifieke context, waarvan twee factoren benadrukt moeten worden. Ten eerste is er het gegeven dat de Europese verkiezingen 'second-order nationale verkiezingen' zijn (Reif & Schmitt, 1980): de campagne

wordt meestal gedomineerd door nationale kwesties, Europese thema's zijn niet echt aanwezig en de kiezer stemt om een signaal te sturen naar de regering. Europese verkiezingen zijn dus gunstig voor kleine en protestpartijen, omdat burgers door hun stemgedrag de partijen van de regering willen afstraffen.

In Frankrijk werd dit effect versterkt door twee elementen. In tegenstelling tot nationale verkiezingen is de Europese stembusgang georganiseerd op basis van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, waardoor de kiezer minder strategisch stemt. Bovendien werden de Europese verkiezingen halverwege de electorale cyclus georganiseerd en was de populariteit van de regering en president Hollande bijzonder laag (zie ook Perrineau, 2014). Het is dus niet verbazingwekkend dat het Front National tijdens deze verkiezingscampagne een sterk populistische retoriek heeft gebruikt (met frequente verwijzingen naar de tegenstelling tussen het volk en de elites) en dat de partij de burgers openlijk heeft aangemoedigd te stemmen tegen het systeem, tegen de regering, tegen de president en tegen Europa. Uit een enquête van Ipsos blijkt dat bijna 70% van FN-kiezers een proteststem heeft uitgebracht (Ipsos Steria, 2014).

Ten tweede zijn de huidige economische en sociale crises een vruchtbare bodem voor de verdere ontwikkeling van het FN. Hoewel er geen automatisch verband bestaat tussen de economische crisis en de toename van extreemrechtse partijen, is Frankrijk één van de vijf Europese landen met een aanzienlijke stijging van de populistische radicaalrechtse aanhang sinds het begin van de crisis (Mudde,

2014b). De crisis heeft de ontevredenheid over traditionele partijen en elites bij het volk versterkt. Aangezien er geen onmiddellijk politiek haalbaar alternatief bleek te zijn, kon het FN op een succesvolle manier die ontevredenheid gebruiken en met een anti-establishmentretoriek voldoende burgers mobiliseren tegen het 'UMPS' (een lettercombinatie op basis van de namen van de twee grootste Franse partijen UMP en PS). Bovendien werkte de crisiscontext een radicalisering van het euroscepticisme van rechtsradicale partijen in Europa (Mudde, 2014a) in de hand en het FN is hierop geen uitzondering. Een belangrijk punt van de FN-campagne was trouwens een Frans vertrek uit de eurozone en een terugkeer naar de nationale munt (als een begin van een vernieuwd 'economisch nationalisme').

Maar het FN heeft ook de socioculturele aspecten van Europese integratie en van de huidige crisis en de gevolgen ervan benadrukt. Globalisering en Europese integratie werden voorgesteld als bedreigingen voor de Franse soevereiniteit, cultuur en de nationale identiteit. De partij kon daarbij haar traditionele stijl en gekende standpunten gebruiken: de openstelling van de grenzen veroorzaakt delocalisatie van bedrijven, werkloosheid maar ook massale immigratie en de vernietiging van openbare diensten. Om dit tegen te gaan, wil de partij de Europese verdragen heronderhandelen om "een Europa van vrije naties te creëren" met respect voor ieders eigen cultuur, soevereiniteit en nationale identiteit. De Franse staat moet sterker worden om o.a. de republikeinse waarden te beschermen en te promoten en het 'communitarisme' (of multicultura-

lisme) te bestrijden. Met zo'n programma is het niet verrassend dat de kiezers van de FN tot de "verliezers van de globalisering" behoren ((Delwit, 2012; Ivaldi, 2005; Kriesi *et al.*, 2008): minder welgestelde burgers met een lagere opleiding en vaak werklozen die zich eerder zorgen maken over nationale dan over Europese kwesties (en vooral over werkloosheid en immigratie) (Ipsos Steria, 2014).

Een (bijna) machteloze partij in het Europese Parlement

Ondanks het electorale succes heeft het FN tot op heden weinig invloed in het Europese Parlement. Tot nu toe hebben de FN-parlementsleden gekozen voor een 'outsiders'-strategie en zijn ze in de marge van het parlementaire werk gebleven. Tijdens de twee vorige legislaturen waren ze meestal geïnteresseerd in de nationale politiek en daardoor weinig betrokken bij het werk van het parlement of van de parlementaire commissies. Het FN maakt eigenlijk gebruik van het Europese kiesstelsel om zetels te behalen en die parlementaire vertegenwoordiging bezorgt de partij bijgevolg de nodige legitimiteit. Verkozenen zetelen in het Europees Parlement bij gebrek aan een betere positie op nationaal niveau en tegelijkertijd proberen ze te voorkomen daadwerkelijk in het systeem te integreren, teneinde het systeem te kunnen bekritisieren (Brack, 2014).

Bovendien is het FN geïsoleerd in het Europees Parlement en behoort de partij omwille van een cordon sanitaire ten opzichte van extreemrechts tot de groep van de niet-ingeschrevenen. Het is daar-

door bijzonder moeilijk voor FN-parlementsleden om, zelfs als ze het zouden willen, betrokken te zijn bij het Europese wetgevingsproces of om verantwoordelijkheid in het parlement te krijgen, bijvoorbeeld door tot rapporteur benoemd te worden.

Om zo'n isolement te voorkomen en meer invloed te krijgen, heeft het FN de laatste jaren veel moeite gedaan om zijn relaties met andere partijen aan te passen of te versterken. In lijn met de strategie van *rebranding* en 'dedemonisering' op nationaal niveau heeft de partij op internationaal niveau geprobeerd haar reputatie en imago te veranderen. Hiertoe heeft de partij de banden verbroken met partijen die als te extreem worden beschouwd. Marine Le Pen is vertrokken uit de Europese alliantie van nationale bewegingen (*European Alliance of National Movements*) in januari 2011 en heeft haar vader en haar partijgenoot Bruno Gollnisch gevraagd dit ook te doen, om zo niet met partijen zoals de Hongaarse Jobbik of de Britse BNP geassocieerd te worden. Marine Le Pen is nu lid en vice-voorzitter van de *European Alliance for Freedom*, een alliantie die het FN vormt met de Oostenrijkse FPÖ, de Nederlandse PVV en het Belgische Vlaams Belang. De bedoeling was om een Europese politieke partij te vormen (zoals die sinds 2011 officieel erkend worden door het Europese parlement) die de basis zou kunnen zijn voor een politieke fractie in het parlement. Maar ondanks de inspanningen van Marine Le Pen, hierbij gesteund door Geert Wilders (PVV) en Heinz-Christian Strache (FPÖ), is het niet gelukt een fractie met minimum 25 parlementsleden uit 7 lid-

staten te vormen. Deze mislukking toont de grenzen van de *'rebranding'*-strategie van Marine Le Pen (sommige partijen, bv. UKIP, weigeren nog met haar partij samen te werken) en tegelijkertijd de beperking van een Europese samenwerking tussen nationalistische eurosceptische partijen. Als gevolg hiervan blijft het FN voorlopig tot de niet-ingeschreven in het Europees Parlement behoren. Zijn verkozenen zullen in de marge van het parlementaire werk blijven en misschien af en toe proberen de zitting te verstoren om aandacht te trekken. Ze blijven echter zonder werkelijke invloed. Waarschijnlijk zullen ze zich concentreren op de lokale (regionale en departementale) en presidentsverkiezingen van 2017 en hiervoor een permanente protestcampagne voeren.

Noot

1. Ik dank de Wiener-Anspach-stichting voor haar financiële steun. Ik dank ook Bert Schoofs voor zijn suggesties en zijn hulp met het proeflezen van deze tekst.

Eurosceptici: onmacht door verdeeldheid?

Wouter Wolfs (KU Leuven)

De overwinning van de eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen komt niet uit de lucht vallen. De eurocrisis heeft het vertrouwen van de burgers in Europa sterk aangetast en tegelijkertijd de aandacht voor het Europese niveau aanzienlijk doen toenemen.

De afgelopen jaren was er een duidelijke trend merkbaar, waarbij eurosceptische partijen een goede score behaalden bij nationale verkiezingen, die overigens niet zelden ook rond Europese thema's draaiden. Dat gebeurde een eerste keer bij de Finse verkiezingen van 2011. Deze stembusgang stond in het teken van de mogelijke 'bail out' voor Portugal en leverde een goede score op voor de eurosceptische *Ware Finnenpartij*. Ook in Griekenland draaide de kiescampagne in 2012 rond het Europese besparingsbeleid. De extreemlinkse partij *Syriza* behaalde meer dan een kwart van de stemmen en werd daarmee de op een na grootste partij van het land. Europa speelde ook een belangrijke rol in de nationale verkiezingen in 2013 in Italië, Oostenrijk en Duitsland. Telkens konden eurosceptische partijen een goede score neerzetten.

Door de toegenomen aandacht voor de EU zijn er in verschillende landen zelfs nieuwe eurosceptische partijen ontstaan of hebben nieuwe bewegingen een extra impuls gekregen. In Duitsland werd in 2013 de partij *Alternative für Deutschland* opgericht, die zich specifiek kant tegen de Europese eenheidsmunt en de opdeling van de eurozone als belangrijkste programmapunt naar voren schuift. Hoewel de partij slechts een half jaar voor de Bondsdagverkiezingen werd opgericht, bleef ze maar net onder de kiesdrempel van 5 procent. In Italië groeide de aanhang van de *Movimento Cinque Stelle* van Beppe Grillo zeer sterk in de recente turbulente periode in de Italiaanse politiek. Met een uitgesproken eurosceptisch en anti-establishmentdiscours gericht tegen de besparingsmaatregelen en de

politieke klasse wist de partij bij de verkiezingen van 2013 meer dan een kwart van de kiezers te overtuigen en werd daarmee de op een na grootste partij van Italië. In Spanje is uit de *Indignados*-protestbeweging een nieuwe politieke partij gegroeid: *Podemos* ("We kunnen"). De partij spiegelt zich aan het Griekse *Syriza* en verzet zich tegen het besparingsbeleid 'vanuit Duitsland'. Hoewel de partij pas in maart 2014 werd opgericht – slechts twee maanden voor de Europese verkiezingen – haalde ze 5 zetels.

Een verdeeld Europa

Europa is dus meer dan ooit een belangrijk politiek thema, maar het lijken vooral de eurosceptische partijen te zijn die daarbij garen spinnen. Toch moet de "eurosceptische vloedgolf" – zoals de meest recente Europese verkiezingen in de media getypeerd zijn – genuanceerd worden. Eurosceptische partijen maken al sinds de eerste rechtstreekse verkiezing in 1979 deel uit van het Europees Parlement en ook de Europese verkiezingen van 2009 werden getypeerd als "een overwinning voor de eurosceptici" (Van Hecke & Wolfs, 2014). Daarnaast vallen binnen Europa een aantal interessante verschillen op wanneer we de uitslagen van de eurosceptische partijen van nabij bekijken.

Het succes van (extreem)rechtse eurosceptische partijen is voornamelijk beperkt tot West- en Noord-Europa. In Frankrijk boekte het *Front National* van Marine Le Pen een winst van maar liefst 21 zetels en werd daarmee de grootste partij van het land. In Groot-Brittannië werd de euro-

sceptische *United Kingdom Independence Party* (UKIP) de grootste partij: zij gaat van 13 naar 24 Europese zetels. Door het afschaffen van de kiesdrempel in Duitsland konden zeven kleine partijen – met een electorale score van 1,5 procent of minder – een Europees zetje bemachtigen. Eén hiervan is de *Nationaldemokratische Partei*, die gelinkt wordt aan neonazistische groeperingen en er uitgesproken eurosceptische standpunten op nahoudt. Daarnaast valt de goede score van de nieuwe anti-Europapartij *Alternative für Deutschland* op (7 zetels). Ook in Scandinavië boekten de extreemrechtse, eurosceptische partijen – soms weliswaar lichte – winst: de nationalistische partij *Zweedse Democraten* komt voor het eerst in het Europees Parlement, met 2 zetels, de populistische *Ware Finnenpartij* gaat van 1 naar 2 zetels en de *Deense Volkspartij* werd met 4 zetels of bijna 27 procent van de stemmen de grootste partij van het land.

Nederland en België wijken echter af van dit patroon. De meest uitgesproken eurosceptische partij in Nederland, de *Partij voor de Vrijheid* (PVV), verliest één zetel en gaat van 5 naar 4 zetels. Ook de *ChristenUnie* (CU) en de *Staatkundig Gereformeerde Partij* (SGP) blijven elk op één zetel. In België – waar naast Europese ook verkiezingen voor het regionale en het federale niveau werden gehouden – leed de meest eurosceptische partij *Vlaams Belang* (VB) een zware verkiezingsnederlaag. De partij verloor meer dan de helft van haar stemmen en haalde slechts één zetel. De *Nieuw-Vlaamse Alliantie* (N-VA) voerde een dubbelzinnige Europese campagne, waarbij ze zich uitsprak voor een meer geïntegreerd Europa, maar zich te-

gelijk erg kritisch toonde ten aanzien van de EU. De N-VA werd met 4 zetels ruim de grootste partij in Vlaanderen. Het blijft echter afwachten of haar houding verder in eurosceptische richting zal evolueren.

Ook in Zuid-Europa was er winst op te tekenen voor de eurosceptische partijen, maar dan wel voornamelijk aan de linkerzijde van het politieke spectrum. In de meeste gevallen was er een duidelijk verband met de massale protesten tijdens de eurocrisis. In Griekenland werd het extreemlinkse *Syriza* met 6 zetels afgetekend de grootste partij na een campagne die zeer sterk gericht was tegen het Europese ‘besparingsbeleid’, waarmee de partij een aantrekkelijke politieke uitlaatklep bood voor de getroffen Griekse bevolking (Borrea, 2014). Het succes van *Syriza* ging overigens niet ten koste van de *Communistische Partij van Griekenland*, die haar 2 zetels behield. Ook het extreemrechtse *Gouden Dageraad* haalt er drie zetels, maar recupereert voor een stuk de stemmen van het extreemrechtse *Orthodox Volksalarm*, dat zijn twee Europese zetels verloor. In Spanje is er forse winst voor het extreemlinkse *Verenigd Links*, dat van 1 naar 5 zetels gaat. Daarnaast komt de nieuwe linkse partij *Podemos* met vijf zetels in het Europees Parlement. In Italië haalt de nieuwe partij *L’Altra Europa con Tsipras*, die zich presenteerde als de Italiaanse steun voor het Griekse, extreemlinkse boegbeeld Alexis Tsipras, 3 zetels. De nieuwe populistische partij *Movimento Cinque Stelle* van Beppe Grillo, die ecologisch-progressieve standpunten met een anti-establishment- en eurosceptisch discours combineert, haalt 17 zetels. Ook in Cyprus blijft het extreemlinkse *Progressieve Partij van de Ar-*

beiders met 27 procent van de stemmen en 2 zetels afgetekend de tweede partij in het land. In de rest van Europa bleef het resultaat van de extreemlinkse partijen eerder stabiel of ging het achteruit.

In Centraal- en Oost-Europa daarentegen blijven de eurosceptische partijen – zowel links als rechts – eerder stabiel of gaan ze zelfs achteruit. Zo verloor in Tsjechië de eurosceptische *Demokratische Burgerpartij* van Václav Klaus 7 van haar 9 zetels in het Europees Parlement. In Roemenië verliest de extreemrechtse *Groter Roemenië Partij* haar drie zetels en in Bulgarije moet de extreemrechtse partij *ATAKA* het zonder verkozenen stellen in het Europees Parlement, al wordt een deel van de stemmen van deze laatste gec recupereerd door de nationalistische Bulgaarse *Nationale Beweging*, die één zetel haalt. In Slovaakije verliest de *Slovaakse Nationale partij* haar enige zetel en in Hongarije lijdt de extreemrechtse partij *JOBBIK* stemmenverlies, al kan ze haar drie Europese zetels behouden. In Oostenrijk was de grote winnaar de nationalistische *Freiheitliche Partei Österreichs*, die haar zetelaantal verdubbelde van 2 naar 4. De eurosceptische partij van Hans-Peter Martin, die over drie zetels beschikte in het Europees Parlement, nam echter niet meer deel aan de verkiezingen en ook de eurosceptische partij *Bündnis Zukunft Österreich* verloor haar Europese zetel. Alleen in Polen kon er een uitgesproken winst voor de eurosceptici worden opgetekend. De Partij *Recht en Rechtvaardigheid* boekte een winst van 4 zetels en kwam daarmee met 19 zetels op gelijke hoogte met de partij *Burgerplatform* van regeringsleider Donald Tusk.

Verdeelde eurosceptici in het Europees Parlement

Sinds de verkiezingen van mei 2014 zeten er meer eurosceptische partijen in het Europees Parlement. Hoewel al deze partijen gekenmerkt worden door een hoge of lagere mate van verzet tegen de EU, vertonen ze onderling belangrijke verschillen en zijn ze als groep vaak intern verdeeld (Wolfs & Van Hecke, 2014). Zo zijn de eurosceptische partijen in het Europees Parlement verspreid over verschillende fracties.

De extreemlinkse fractie kende een forse groei na de verkiezingen: ze gaat van 35 naar 52 zetels. Intern is de fractie erg verscheiden. Naast extreemlinkse partijen maken de Nederlandse en Duitse *Dierenpartij* en het Ierse *Sinn Féin* er deel van uit. Ook over de houding tegenover de EU zijn de meningen verdeeld. De meeste extreemlinkse partijen uit het zuiden van Europa verzetten zich sterk tegen het Europese besparingsbeleid, maar zijn niet tegen Europese integratie op zich. Een aantal andere partijen – zoals de *Deense Volksbeweging tegen de EU* – is voorstander van een veel hardere houding tegenover de EU. In juni verliet de *Griekse Communistische Partij* de fractie, omdat ze de fractielijn te pro-Europees vond. Het is afwachten welke lijn het binnen de fractie zal halen.

Aan de rechterzijde werden pogingen ondernomen om maar liefst drie verschillende eurosceptische fracties op te richten. De meest succesvolle is de fractie van de Europese Conservatieven en Hervormers (ECH), opgebouwd rond de Britse *Conservative Party* en de Poolse partij *Recht en*

Rechtvaardigheid. Zij kon haar zetelaantal uitbreiden van 56 naar 70, voornamelijk door de toetreding van nieuwe partijen en partijen uit andere fracties. Zo sloot de nieuwe partij *Alternative für Deutschland* zich aan bij de fractie en maakte de N-VA de overstap van de fractie van Groenen en Regionalisten naar de ECH. Daarnaast verlieten de *Deense Volkspartij*, de *Ware Finnenpartij* en de *Staatkundig Gereformeerde Partij* de eurosceptische fractie rond de *United Kingdom Party* (UKIP) van Nigel Farage om toe te treden tot de ECH. Het aantrekken van deze laatste partijen was ook ingegeven door Britse binnenlandse motieven: UKIP werd bij de Europese verkiezingen immers de grootste partij in het Verenigd Koninkrijk en betekent vooral een bedreiging voor de *Conservatives*. Als tegenzet hebben de Britse Conservatieven geprobeerd om zoveel mogelijk partners van UKIP weg te halen in het Europees Parlement om zo de vorming van hun eurosceptische fractie zoveel mogelijk te bemoeilijken. Een aantal van deze overgekomen partijen in de fractie is uitgesproken nationalistisch en eurosceptisch en het valt af te wachten wat hun invloed op de algemene fractielijn van de ECH zal zijn.

De tweede eurosceptische fractie Europa van Vrijheid en Directe Democratie (EVDD) is opgebouwd rond de *United Kingdom Independence Party*. Deze fractie bestond al tijdens de vorige legislatuur, maar het was geen sinecure om de fractie in het nieuwe parlement opnieuw samen te stellen. Omdat een aantal partijen overgestapt is naar de ECH (*Deense Volkspartij*, *Ware Finnenpartij*, *Staatkundig Gereformeerde Partij*) en de groep rond het Franse *Front National* (*Lega Nord*) of niet meer herkozen waren (o.a.

Slovaakse Nationale Partij en het Griekse *Orthodoxe Volksalarm*), moest UKIP noodgedwongen op zoek naar nieuwe partners. Op 12 juni traden de 17 leden van *Movimento Cinque Stelle* toe tot de fractie na een online georganiseerde stemming van haar leden. Daarna was het nog enige tijd onduidelijk of de fractie aan de vereiste zeven landen zou komen. Uiteindelijk zorgde een overgekomen lid van het *Front National* – Joëlle Bergeron – voor het vereiste zevende land en kon de fractie officieel worden gevormd. Omdat drie van de zeven landen in de fractie vertegenwoordigd worden door slechts één parlements lid, blijft het echter een fragiel samenwerkingsverband en het is dus nog de vraag of de fractie het einde van de legislatuur zal halen.

De derde rechts-eurosceptische fractie die men trachtte op poten te zetten, concentreerde zich rond het *Front National* van Marine Le Pen. De partij verzamelde rond zich de PVV, *Vlaams Belang*, de *Freiheitliche Partei Österreichs* en het Italiaanse *Lega Nord*, maar slaagde er niet in om parlementsleden uit een zesde en zevende lidstaat bij de samenwerking te betrekken. Hierdoor blijft de vorming van een extreemrechtse, eurosceptische fractie voorlopig dode letter, waardoor deze partijen minder recht hebben op spreektijd, financiering en medewerkers.

Conclusie

Hoewel de eurosceptische partijen globaal gezien zetelwinst hebben geboekt bij de Europese verkiezingen, treden ze in verdeelde slagorde aan. Ondanks hun toegenomen electoraal gewicht zullen ze er waarschijn-

HET ELECTORALE SUCCES VAN HET EUROSCEPTICISME

lijk niet in slagen om zwaarder te wegen op de interne besluitvorming van het Europees Parlement. Ook omdat ze zelf vaak niet geïnteresseerd zijn – zo hadden ze de voorbije legislaturen erg hoge afwezigheidscijfers – en omdat de andere politieke families hen niet bij de onderhandelingen willen betrekken (Brack, 2012). Denk bijvoorbeeld aan de verdeling van de voorzitterschappen van de parlementaire commissies in het nieuwe parlement, waar de EVDD door de andere fracties werd uitgesloten. Daarnaast is het nog maar de vraag of de eurosceptische partijen de komende jaren een goede score zullen kunnen blijven halen, nu het ergste van de eurocrisis achter de rug lijkt. Misschien zal binnen enkele jaren blijken dat ze hun momentum hebben gemist.

Bibliografie

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J. & Sanford, R.N. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York, NY: Harper and Row.
- Alonso, A. (2014). The Far Right Vote in the European Elections: It's Not the Economy, Stupid. *Europedebate.ie*, <http://europedebate.ie/far-right-vote-european-elections-economy-stupid> (30 mei 2014).
- Borreca, R. (2014). *Political Crisis in Greece and Italy: A Comparative Analysis of SYRIZA and 5 Stars Movement*, Paper voorgesteld tijdens de 64e PSA Annual International Conference, 14-16 april 2014, Manchester, 23 p.
- Brack, N. (2012). *Eurosceptics in the European Parliament: Exit or Voice?* In N. Brack & O. Costa (Eds.), *Diverging Views of Europe* (pp. 51-68). Londen: Routledge.
- Brack, N. (2014). *L'euroscepticisme au Parlement européen. Stratégies d'une opposition anti-système au coeur des institutions*. Luxemburg: Larcier.
- Delwit, P. (Ed.) (2012). *Le Front national. Mutations de l'extrême droite française*. Brussel, Éditions de l'Université de Bruxelles.
- De Vries, C.E. & Edwards, E.E. (2009). Taking Europe to its Extremes. *Extremist Parties and Public Euroscepticism. Party Politics*, 15 (1), 5-28.
- Ferrara, F. & Weishaupt, J.T. (2004). Get Your Act Together: Party Performance in European Parliament Elections. *European Union Politics*, 5 (3), 283-306.
- Fieschi, C., Morris, M. & Caballero, L. (2012). *Recapturing the Reluctant Radical. How to Win Back Europe's Populist Vote*. Londen: Counterpoint.
- Grabow, K. & Hartleb, F. (2014). *Europe – No, Thanks? Study on the Right-wing and National Populist Parties in Europe*. Berlijn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Hix, S. & Marsh, M. (2011). Second-order Effects Plus Pan-European Political Swings: An Analysis of European Parliament Elections Across Time. *Electoral Studies*, 30 (1), 4-15.
- Ipsos Steria (2014). *Européennes 2014: comprendre le vote des Français*. http://www.ipsos.fr/sites/default/files/attachments/europeennes_ipsos_-_comprendre_le_vote_des_francais_-_25_mai_2014_-_20h.pdf (27 mei 2014).
- Ivaldi, G. (2005). Les formations d'extrême droite: Front national et Mouvement national républicain. In P. Bréchon (Ed.), *Les partis politiques français* (pp. 15-44). Parijs: La Documentation française.
- Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W. & Suloway, F.J. (2003). Political Conservatism

- as Motivated Social Cognition. *Psychological Bulletin*, 129 (3), 339-375.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschiers, S. & Frey, T. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Krouwel, A. (2012). *Party Transformations in European Democracies*. SUNY Press.
- Krouwel, A.P.M. & Abts, K. (2007). Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Euroscepticism. *Acta Politica*, 42 (2-3), 252-270.
- Krouwel, A. & Lucardie, P. (2008). Waiting in the Wings: New Parties in the Netherlands. *Acta politica*, 43 (2), 278-307.
- Kselman, D. & Niou, E. (2011). Protest Voting in Plurality Elections: A Theory of Voter Signaling. *Public Choice*, 148 (3-4), 395-441.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- March, L. (2008). Contemporary Far Left Parties in Europe. *From Marxism to the Mainstream*. Bonn/Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Marsh, M. (1998). Testing the Second-order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science*, 28 (4), 591-607.
- Mayer, N. (2013). From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right. *Parliamentary Affairs*, 66, 160-178.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2014a). The Far Right in the 2014 European Elections: Of Earthquakes, Cartels and Designer Fascists. *The Washington Post* 30 mei.
- Mudde, C. (2014b). The Far Right and European Elections. http://works.bepress.com/cas_mudde/75.
- Norris, P. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oesch, D. (2008). Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review*, 29 (3), 349-373.
- Perrineau, P. (2011). How Le Pen's Electorate Lost Faith in Him. In B. Cautrès & A. Muxel (Eds.), *The New Voter in Western Europe. France and Beyond* (pp. 171-188). New York: Palgrave Macmillan.
- Perrineau, P. (2014). Des élections européennes dans un climat d'immense défiance. *Le Figaro* 14 mei 2014.
- Reif, K. (1984). National Election Cycles and European Elections, 1979 and 1984. *Electoral Studies*, 3 (3), 244-255.
- Reif, K.-H. & Schmitt, H. (1980). Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Elections Results. *European Journal for Political Research*, 8 (1), 3-44.
- Shields, J. (2013). Marine Le Pen and the 'New' FN: A Change of Style or of Substance? *Parliamentary Affairs*, 66 (1), 179-196.
- Startin, N. & Krouwel, A. (2013). Euroscepticism Re-galvanized: The Consequences of the 2005 French and Dutch Rejections of the EU Constitution. *Journal of Common Market Studies*, 51 (1), 65-84.
- van der Brug, W., Fennema, M. & Tillie, J. (2000). Anti-immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote? *European Journal of Political Research*, 37 (1), 77-102.
- van der Eijk, C. & Egmond, M. van (2007). Political Effects of Low Turnout in Na-

HET ELECTORALE SUCCES VAN HET EUROSCEPTICISME

- tional and European Elections. *Electoral Studies*, 26 (3), 561-573.
- Van Hecke, S. & Wolfs, W. (2014). De Unie en het spook van het euroscepticisme. In B. Pattyn & P. d'Hoine (Eds.), *Herdenken en Vooruitgaan: Lessen voor de eenentwintigste eeuw, XX* (pp. 237-250). Leuven: Universitaire Pers.
- Van Kessel, S. (2011). Explaining the Electoral Performance of Populist Parties. The Netherlands as a Case Study. *Perspectives on European Politics and Society*, 12 (1), 68-88.
- Wolfs, W. & Van Hecke, S. (2014). Nihil novi sub sole? Eurosceptici in het Europees Parlement. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 105 (5), 5-11.